

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ /Лариса МЕЛЬНИЧУК

" ____ " _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(пояснювальна записка)

здобувача вищої освіти освітнього ступеня «Бакалавр»
за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування

Тема: «НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ»

Виконавець Гринник Андрій Андрійович, ПУ 401 Б
(прізвище, ім'я та по батькові здобувача вищої освіти, група)

Керівник Мельничук Лариса Михайлівна, д.держ.упр.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Нормоконтролер _____ (Лариса МЕЛЬНИЧУК)
(підпис)

КИЇВ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут неперервної освіти
Кафедра публічного управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ (Лариса МЕЛЬНИЧУК)

" ____ " _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Гринник Андрій Андрійович

(ПІБ здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи «НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ», затверджена наказом ректора від 21.03.2023 № 383/ст

2. Термін виконання роботи: з 29 травня по 24 червня 2023 року

3. Вихідні дані роботи: _____

4. Зміст пояснювальної записки: _____

5. Перелік ілюстративного матеріалу: _____

6. Календарний план-графік

№ з/п	Графік виконання роботи	Строк виконання	Фактичне виконання
1	2	3	4
1	Розроблення детального плану роботи	30 травня 2023 р.	
2	Визначення теоретичної та емпіричної бази дослідження, формування бібліографічного списку джерел	31 травня 2023 р.	
3	Підготовка першого розділу роботи	5 червня 2023 р.	
4	Підготовка другого розділу роботи	10 червня 2023 р.	

1	2	3	4
5	Підготовка третього розділу роботи	15 червня 2023 р.	
6	Підготовка вступу, висновків та реферату роботи	16 червня 2023 р.	
7	Доопрацювання роботи з урахуванням пропозицій, зауважень керівника	19 червня 2023 р.	
8	Оформлення остаточного варіанту кваліфікаційної роботи	21 червня 2023 р.	
9	Підготовка доповіді на захист кваліфікаційної роботи	22 червня 2023 р.	

7. Консультанти з окремих розділів

Назва розділу	Консультант (посада, П.І.Б)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Теоретичні аспекти нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності	Завідувач кафедри Мельничук Л. М.	30.05.2023	30.05.2023
Механізм антикорупційної діяльності в Україні: правовий аспект	Завідувач кафедри Мельничук Л. М.	05.06.2023	05.06.2023
Шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності	Завідувач кафедри Мельничук Л. М.	10.06.2023	10.06.2023

8. Дата видачі завдання: « 29 » травня 2023 р.

Керівник кваліфікаційної роботи: _____ (Лариса МЕЛЬНИЧУК)

Завдання прийняв до виконання _____ (Андрій ГРИННИК)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Нормативно-правове регулювання антикорупційної діяльності в Україні»:

62 стор., 3 рис., 62 літературних джерела.

Об'єктом дослідження є процеси регулювання антикорупційної діяльності в Україні

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування основних засад нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності та розробка практичних рекомендацій з його удосконалення в Україні.

Методи дослідження:

- теоретичне узагальнення та логічний метод (з'ясування сутності та змісту основних термінів і понять);
- аналізу та синтезу (визначення змісту нормативно-правового механізму державної політики та управління у сфері запобігання корупції);
- порівняння (зіставлення національних систем антикорупційної діяльності);
- аналізу (виявлення контуру проблем нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності, недоліків та прогалин нормативно-правового поля);
- синтезу (систематизація нормативно-правових актів з питань антикорупційної діяльності, вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового механізму антикорупційної політики);
- графічний метод (наочне відображення результатів дослідження).

Результати кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати під час проведення подальших наукових досліджень, у процесі розробки та експертизи нормативно-правових актів, здійснення освітньої підготовки фахівців у галузі публічного управління та адміністрування.

КОРУПЦІЯ, ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ, АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ,
ДЕРЖАВНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА, НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ
МЕХАНІЗМ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ.....	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1.....	10
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
1.1. Сутність та значення антикорупційної діяльності.....	10
1.2. Правове регулювання антикорупційної діяльності в Україні.....	17
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2.....	24
ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ОСНОВИ	24
2.1. Законодавче підґрунтя інституційного забезпечення антикорупційної діяльності в Україні.....	24
2.2. Правова регламентація діяльності суб'єктів державного контролю за додержанням антикорупційного законодавства	30
Висновки до розділу 2	38
РОЗДІЛ 3.....	39
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	39
3.1. Досвід зарубіжних країн здійснення антикорупційної діяльності та його використання в Україні	39
3.2. Пріоритетні напрями удосконалення антикорупційного законодавства України	46
Висновки до розділу 3	50
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ

АРМА – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні сили України

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ПАР – Південноафриканська республіка

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

GRECO – Група держав проти корупції

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх десятиліть однією з найнебезпечніших проблем в Україні залишається корупція. У сучасному суспільстві корупція стала однією з найгостріших проблем не лише тому, що вона свідчить про деградацію моральних основ суспільства, але й тому, що корупція наносить значну шкоду для економіки країни.

Попередній досвід свідчить, що корупція в Україні набула нових високоорганізованих форм, ознак організованої злочинної діяльності, виступаючи інструментом забезпечення не лише корисливого, але й політичного інтересу. Поширенню корупції в країні сприяє незадовільний стан публічного управління, слабкість економічної та організаційної основи функціонування державного управління, розповсюдження в суспільній свідомості психології всездозволеності. Усвідомлення того, що корупція сьогодні стала не лише загальнонаціональною проблемою, але й фактором який стримує суспільний розвиток, спричинило зростання в Україні суспільного інтересу до антикорупційної діяльності, яка останнім часом почала активно розвиватися в усіх напрямках та сферах життєдіяльності. Проте, оцінити її наслідки як позитивні поки що рано. Ефективність протидії будь-яким антисоціальним проявами залежить від правильного розуміння їх сутності й історичних витоків, що відноситься і до корупції, прояви якої завжди негативно позначаються на суспільному добробуті. Однак в українському суспільстві поки що не сформовано чіткого розуміння щодо заходів протидії корупції, що негативно позначається на антикорупційній діяльності. Все вищевикладене робить обрану тему дослідження актуальною.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності в Україні та розробка відповідних рекомендацій органам публічної влади.

Досягнення мети забезпечувалося послідовним вирішенням таких завдань:

- з'ясувати сутність та значення антикорупційної діяльності;
- охарактеризувати стан нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності в Україні;
- визначити законодавчо встановлений рівень інституційного забезпечення антикорупційної діяльності в Україні;
- дослідити проблеми правової регламентації діяльності суб'єктів державного контролю за додержанням антикорупційного законодавства;
- окреслити шляхи використання зарубіжного досвіду антикорупційної діяльності у вітчизняній практиці запобігання та протидії корупції;
- запропонувати пріоритетні напрями удосконалення антикорупційного законодавства України та виробити на цій основі рекомендації органам публічної влади.

Об'єкт дослідження – система антикорупційної діяльності в Україні.

Предмет дослідження – нормативно-правове регулювання антикорупційної діяльності в Україні.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використані такі методи дослідження:

- теоретичне узагальнення та логічний метод з метою з'ясування сутності та змісту основних термінів і понять;
- аналізу та синтезу – для визначення змісту нормативно-правового механізму державної політики та управління у сфері запобігання корупції;
- порівняння з метою зіставлення національних систем антикорупційної діяльності;
- аналізу – для виявлення контуру проблем нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності в Україні;
- синтезу – для вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового механізму антикорупційної політики;
- графічний метод з метою наочного відображення результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у кваліфікаційній роботі набуло подальшого розвитку визначення основних шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення, викладені в кваліфікаційній роботі, доведено до рівня практичних рекомендацій, які можуть використовуватися державними органами влади для подальшого удосконалення механізмів запобігання корупції в Україні.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та значення антикорупційної діяльності

Проблема корупції для України є актуальною протягом усього періоду її існування як незалежної держави, проте особливої гостроти вона набула останнім часом, коли стала негативно впливати на національну безпеку. Наразі корупційні прояви в Україні поширюються на усі рівні державного управління, і на чиновників вищої ланки, які дивлячись на особливості вітчизняної політичної системи, завжди відзначались досить високим рівнем корумпованості, так і на держслужбовців нижчого рангу. На жаль, сьогодні корупція проникла в усі сфери суспільного життя, спричиняючи цим зростання рівня злочинності, причому не тільки економічної, але й загальної, та, набувши системних ознак, перетворилася в загрозу правовій системі України та національній безпеці. Навіть в умовах воєнного стану українське суспільство періодично збурюють гучні корупційні скандали, причому в таких важливих відомствах, як Міністерство оборони України.

Зважаючи на те, що корупція є надзвичайно складним соціально-політичним явищем, яке зумовлене комплексом причин, та тим, наскільки глибоко вона вкорінилася в українське суспільство, успішно протидіяти їй можна тільки при умові проведення ефективної комплексної політики у сфері державних фінансів, бюджетування, оподаткування, правового просвітництва, соціального і пенсійного забезпечення.

Слід відмітити, що термін «корупція» науковцями інтерпретується досить по різному. Так, І. В. Піголенко корупцію визначає, як соціально-політичне явище, змістом якого є зумовлена економічними, політичними, соціальними та психологічними чинниками система негативних поглядів, настанов, переконань, діянь окремих громадян, посадових осіб інститутів

влади, державних та недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, направлених на задоволення особистих корисливих, групових чи корпоративних інтересів за рахунок хабарництва, підкупу, зловживання владними повноваженнями, надання пільг та переваг всупереч суспільним інтересам [39, с. 114].

На думку А. О. Карасевича корупція – це протиправна діяльність, яка полягає у використанні держслужбовцями їх прав та посадових можливостей з метою особистого збагачення; підкупність та продажність політичних та громадських діячів [20, с. 519]. М. І. Мельник під корупцією розуміє соціальне явище, що охоплює усю сукупність корупційних дій, які пов'язані із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання державних функцій, службових повноважень, наданої їм влади, відповідних можливостей для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь [28, с. 85].

Законодавством України корупція визначається, як використання особою, наданих їй службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей для отримання неправомірної вигоди чи прийняття такої вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе або інших осіб, чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним та юридичним особам задля схилення її до протиправного використання наданих їй службових повноважень [41].

Досить вдалим є визначення поняття «корупція» запропоноване Є. Невмержицьким, який під корупцією розуміє діяльність державних службовців, яка пов'язана із зловживанням ними своїм службовим становищем для отримання незаконних прибутків і пільг матеріального характеру. Автор розкриваючи багатоплановий характер корупції пов'язує її із організованою злочинністю [33, с. 71].

Тобто, встановлення змісту категорії «корупція» і її поширення мають важливий вплив на ефективність антикорупційної діяльності, на чому

акцентував увагу О. Бусол: «Головна роль у протидії корупції належить просвітництву, до якого необхідно залучати еліту, що дозволить сформувати культуру в суспільстві. В цьому аспекті важливе значення має політична воля, яка є найвищим проявом культури, оскільки направлена на формування ідеології нетерпимості до такого протиправного явища, як корупція» [6, с. 38].

Загалом в широкому розумінні корупцію можна визначити як систему корупційних відносин, яка заснована на протиправних діяннях публічних посадових осіб з корупційною вигодою і всупереч публічному інтересу.

Під «корупційним правопорушенням» розуміють діяння, яке містить ознаки корупції, вчинене особою, та за яке законодавством встановлено кримінальну, дисциплінарну чи цивільно-правову відповідальність. В Україні корупційні правопорушення (проступки) відмежовуються від корупційних злочинів. Крім того, їх види відокремлюються у системі галузей права. Кваліфікуючи корупційні діяння, можна стверджувати, що вони хоча й мають окремі корупційні ознаки, однак відносяться до дисциплінарних проступків та навпаки. Зокрема, в процесі визначення розтрати або шахрайства, зловживання владою для особистого збагачення чи збагачення певної організації, корупційні відносини можуть бути присутні, але їх може й не бути.

Протягом останніх років в Україні відбулись значні зміни в політичній системі і її основних інститутах, найважливішою такою зміною стала реалізація антикорупційної реформи розпочата у 2014 р. з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції», яким було окреслено головний вектор розвитку державної антикорупційної політики та закладено законодавчу базу для формування її інституційної системи [41]. Разом з тим, питання комплексності і послідовності проведених реформ у сфері протидії корупції загалом залишаються відкритими. Більшість дослідників визначаючи причини недосконалої антикорупційної політики в Україні, називають відсутність політичної волі і недоліків у політико-правовій системі.

А. Петренко, крім відсутності політичної волі до боротьби з корупцією, також визначає такі основні причини корупції в Україні, як байдужість населення, недосконалість судової системи, яка вимагає докорінної перебудови і відсутність ефективної системи покарання хабарників. Судова влада, яка повинна стояти на захисті законних інтересів населення сама сильно корумпована, тому говорити про справедливий захист прав та свобод громадян, закріплених у Конституції України не можна, що з іншої сторони створює зручності для окремих підприємців та простих громадян вирішувати свої проблеми з державою, представниками якої є чиновники за допомогою хабарів [38, с. 410].

О. Д. Маркєєва зазначає, що ситуація яка склалася у сфері боротьби з корупцією в Україні є складною і суперечливою. Сьогодні бракує єдиної скоординованої державної політики боротьби з корупцією, чіткого і узгодженого бачення шляхів досягнення цієї мети [27, с. 142]. Складність протидії корупції полягає в тому, що її наслідки обумовлені найбільш продуктивними чинниками, які спонукають до цього людей – владою та багатством. У такому корумпованому середовищі, як українське зберігається висока здатність до самоорганізації і стійкого самозбереження. Небезпека цього явища, як свідчить українська практика, полягає в тому, що воно провокує у суспільстві залежність та сприйняття, населення починає ставитися до корупції як до норми життя [38, с. 410]. Це підтверджує й І. Христич слушно зазначивши, що основна проблема протидії корупцією в Україні полягає не в її масштабах, а в тому, що суспільство сьогодні сприймає корупцію як загальний засіб досягнення мети, як повсякденне явище» [53, с. 86].

Корупція є одним з ключових факторів роздвоєння держави на дві соціальні підсистеми, які існують паралельно: одна з них орієнтується на правові і моральні норми, інша – на використання позаправових засобів досягнення мети (рис. 1.1.).

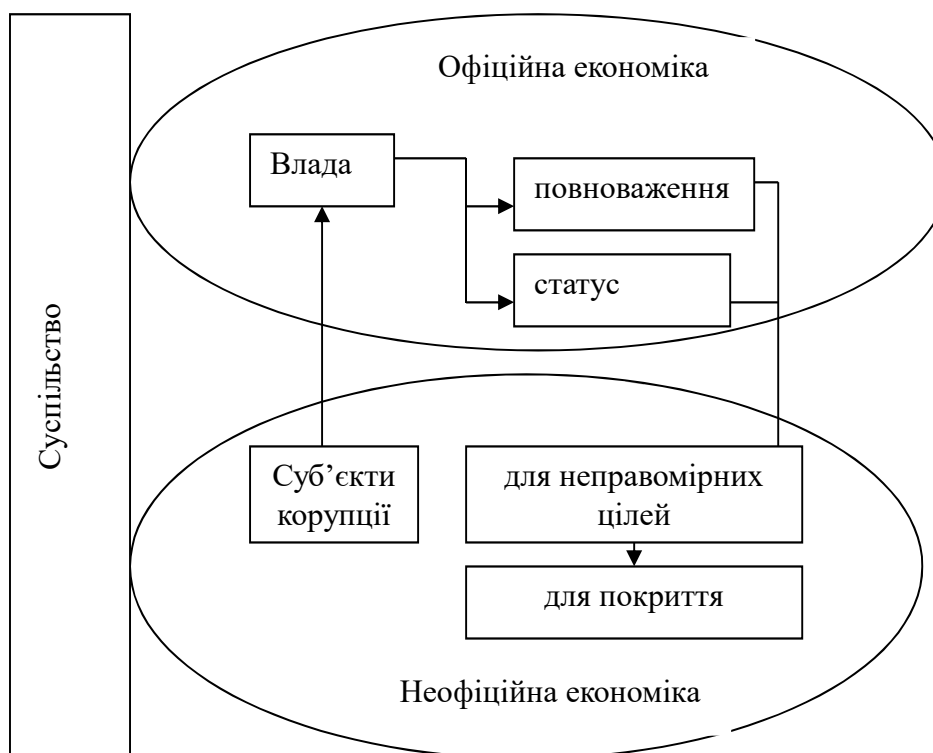

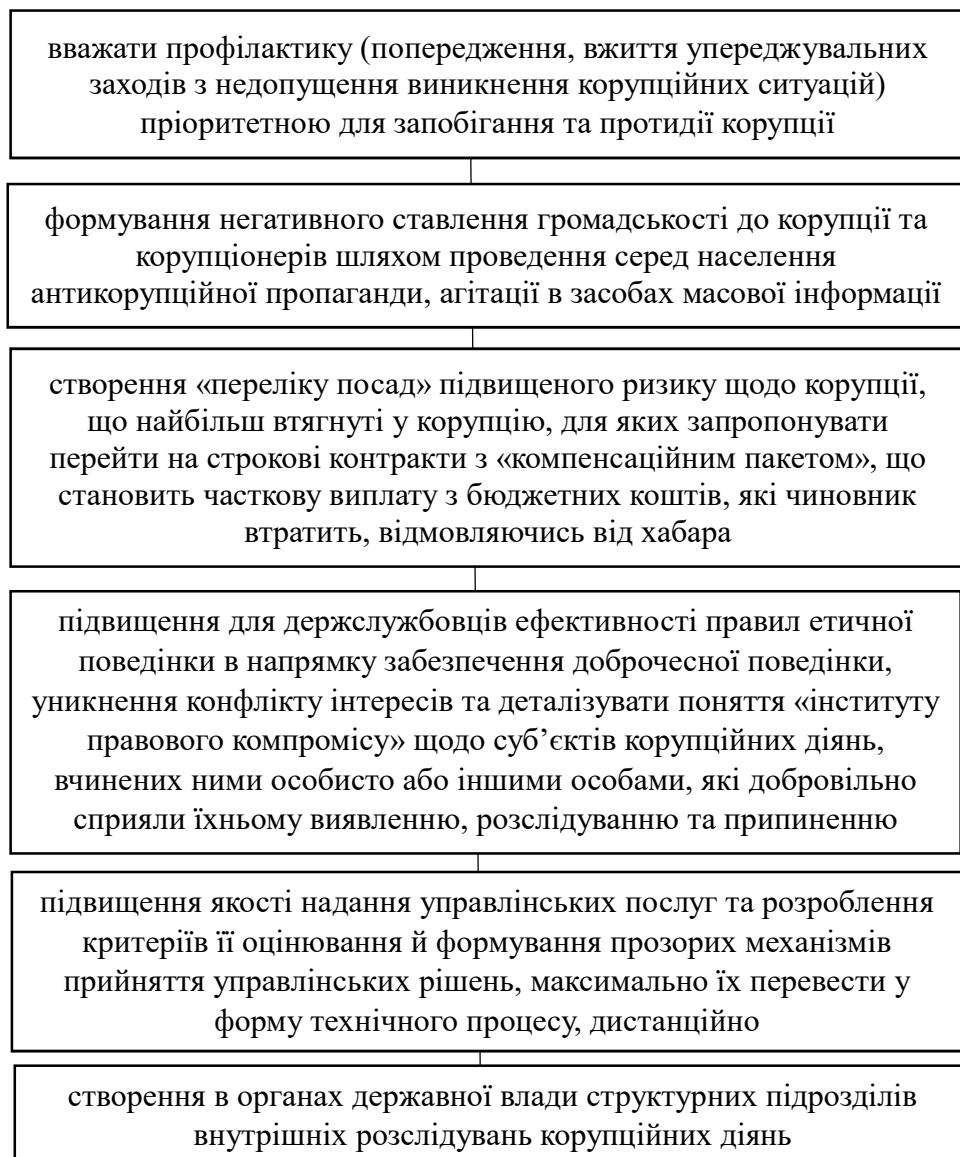
Рис. 1.1. Поняття корупції (складено автором на основі [23])

Суб'єкти корупції функціонують у неофіційній економіці, якою використовується власна система цінностей, власні цілі і засоби їхнього досягнення. Зважаючи на те, що діяльність суб'єктів неофіційної економіки неправомірна, то вони не можуть узаконити ці цілі та засоби, оскільки в такому випадку настане реакція з боку закону. Водночас, суб'єкти корупції не можуть існувати без офіційної економіки, адже вона є обов'язковою передумовою виникнення корупційних відносин, бо для того щоб зловживати владними повноваженнями, їх необхідно мати, тобто обіймати певну посаду в державних органах влади (місцевого самоврядування), бути наділений конкретними повноваженнями і мати можливість їхнього використання.

Антикорупційна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, направлена на реалізацію державної антикорупційної політики і включає політичні, організаційні, правові, фінансові, ідеологічні й психологічні засоби, направлені на виявлення, розслідування та припинення корупційних діянь чи інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, їхня профілактика, притягнення винних до відповідальності, відновлення законних прав й інтересів юридичних та фізичних осіб [16, с. 40].

Тобто основним напрямком антикорупційної діяльності є запобігання корупції. Зміст поняття «запобігання корупції» потрібно прив'язувати до запобігання корупційним правопорушенням, оскільки корупційні діяння, які визначені в законодавстві, є правопорушеннями (злочинами та проступками).

Основні напрями антикорупційної діяльності продемонстровані на рис. 1.2.

створення дієвого механізму захисту людей, які повідомлятимуть про корупційні дії

Рис. 1.2. Основні напрями антикорупційної діяльності [6, с. 98]

Саме ефективність антикорупційної діяльності є ключовим фактором для визначення головних напрямків антикорупційної діяльності і її юридичного закріплення. Необхідно, щоб антикорупційна діяльність передбачала та забезпечувала однакове розуміння та сприйняття якомога більшою частиною населення України різних понять і термінів, якими позначаються явища і об'єкти, пов'язані з корупцією. Такий підхід буде гарантуватиме необхідний рівень правової визначеності та сприятиме більш ефективному процесу антикорупційної діяльності в Україні. Одним з головних засобів реалізації такого підходу є якісна законодавча й інша нормотворча робота [38, с. 410].

Водночас слід відмітити, що ефективність антикорупційної діяльності в Україні після проведення реформи починаючи з 2014 р. покращилась. З часу початку реформи було запроваджено спеціальні державні органи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з боротьбою із корупцією. Зокрема це: Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) та інші органи. Це, звичайно, у певній мірі підвищило ефективність антикорупційної діяльності в Україні, про що свідчать дані «Transparency International Україна». Так, Індекс сприйняття корупції Україна у 2013 р. становив 25 одиниць, а у 2020 р. він підвищився до 33 одиниць [59]. За цією шкалою Індексу характеризується рівень корумпованості суспільства – так показник 0 означає, що суспільство повністю корумповане, а показник 100 свідчить, що суспільство вільне від корупції. Україна у 2020 р. за цим індексом отримала 33 бали із можливих 100 балів, піднявшись на 117 місце з 180 країн у рейтингу, що в загальному підтвердило досить високий рівень корумпованості держави та суспільства. Слід відмітити що найближчими

сусідами України у рейтингу є такі африканські країни, як Єгипет, Непал, Есватіні (Свазіленд), Сьєрра-Леоне, Замбія. Всі ці країни так само у 2020 році набрали за цим індексом по 33 бали. З географічних сусідів найближче до України знаходиться Молдова, яка набрала 34 бали і вийшла на 115 місце [59]. Цей результат свідчить, що створення нормативно-правової бази та вертикалі відповідних державних органів зовсім не гарантує своєчасного та належного вирішення проблеми.

1.2. Правове регулювання антикорупційної діяльності в Україні

Ключовим джерелом реалізації антикорупційної діяльності в країні є її нормативно-правове забезпечення, змістом якого є сукупність законодавчих та нормативних актів і механізмів їхнього застосування. З теоретичної точки зору немає розбіжностей в тому, що центральним елементом правового регулювання антикорупційної діяльності є правові засоби, сукупність яких називається механізмом правового регулювання. Правовим регулюванням охоплюються суспільні відносини певної сфери з метою визначення загальних правил поведінки осіб, які вступають у ці відносини. Такий підхід є інструментом забезпечення рівності усіх людей між собою при однакових умовах.

До антикорупційного законодавства включається [51, с. 183]:

1. діяльність, яка полягає в обмеженні, нейтралізації або усуненні корупційних чинників, запобіганні конфлікту інтересів (службового та особистого характеру), нормативному визначенні рамок поведінки етичного та правового характеру суб'єктів відповідальності за корупційні діяння, робить корупційні правопорушення невігідними та ризикованими, сприяє досягненню того, щоб посадовою особою сумлінно та чесно виконувалися її службові обов'язки;

2. чітке визначення ознак корупційних правопорушень та злочинів, передбачених адекватних заходів відповідальності за їхнє скоєння, відповідне

врегулювання діяльності органів державної влади та їх структурних підрозділів, які безпосередньо здійснюють заходи боротьби з корупцією.

Аналіз законодавчої бази в Україні свідчить, що нормативна основа протидії корупції сьогодні представлена низкою нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі стосуються вирішення протидії корупційній діяльності. Зокрема, наразі в Україні налічується більше 100 нормативних актів, які направлені на вирішення проблеми запобігання і протидії корупції. Однак, наявність такої значної кількості нормативно-правових актів зовсім не означає, що існуюча система є досконалою і ефективною. Ці акти приймалися в різний час різними законодавчими органами з різною метою й основною їхньою проблемою є відсутність єдиної концепції боротьби із корупцією [51, с. 181].

Можна виділити дві групи нормативно-правових актів, якими регулюється боротьба із корупцією. До першої слід віднести нормативні акти, які видані вищими органами державної влади та в яких, переважно, містяться норми загального характеру. До таких документів слід віднести: міжнародні документи, ратифіковані Верховною Радою України, Конституцію України, закони, укази та розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. До другої групи нормативно-правових актів слід віднести акти відомчого характеру та акти органів місцевого самоврядування, які більш конкретно регламентують діяльність окремих державних органів відносно боротьби з корупцією. Це, в першу чергу, накази міністерств і відомств.

До міжнародного законодавства слід віднести відповідні міжнародні договори, а саме: Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифіковану Законом України від 18.10.2006 № 251-V, Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією, ратифіковану Законом України від 16.03.2005 № 2476-IV, Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, ратифіковану Законом України від 18.10.2006 № 2476-IV.

В Конституції України міститься ряд положень, які можна віднести до антикорупційних. Основним з них є положення, яке вказане у ст. 19 Конституції, де сказано: «органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти тільки на підставі, в межах повноважень і у спосіб, які передбачені Конституцією і законами України» [21]. Цією статтею визначаються рамки правомірної поведінки посадових осіб державних органів влади і органів місцевого самоврядування. Крім того, у ній фіксується декілька важливих в антикорупційному плані моментів:

- визначається, що зазначені особи можуть діяти не інакше, а тільки визначеним для них чином;
- підстави, спосіб їхніх дій, а також повноваження визначаються законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовими актами.

Статтю 19 Конституції України по суті можна визначити як фундаментальну правову антикорупційну норму держави, оскільки вона не допускає будь-яких відхилень у діяльності посадових осіб зазначених органів від визначеної законом поведінки [21].

Законодавча база у сфері протидії корупції включає такі основні закони України: «Про запобігання корупції», «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про прокуратуру».

Відповідні положення антикорупційного характеру, які відносяться до певних вимог і обмежень, що пов'язані зі статусом особи (положення стосовно несумісності), уповноваженої на виконання державних функцій, містяться у Законах України: «Про статус народного депутата України», «Про Вищу раду правосуддя», «Про Національний банк України», «Про Конституційний Суд України», «Про судоустрій і статус суддів», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про дипломатичну службу», «Про внесення

змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», «Про Центральну виборчу комісію», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», тощо.

Важливі міри запобіжного антикорупційного характеру передбачені в Законі України «Про державну службу», де окреслено деякі обмеження, пов'язані із державною службою, недопустимістю використання власних службових повноважень, етичними перешкодами перебування на державній службі, порушенням конституційних норм та законів.

Ще одна група актів антикорупційного законодавства представлена нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність державних органів та їхніх спеціальних підрозділів, які спеціалізуються на запобіганні і протидії корупції. Такими законами, що включають норми, якими регулюються перелічені питання, пов'язані із правоохоронною діяльністю у галузі протидії корупції, є закони України: «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні».

Профільним законом у антикорупційному законодавстві на сьогодні є Закон України «Про запобігання корупції», яким визначаються правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, правила стосовно ліквідації наслідків корупційних правопорушень, зміст та порядок використання превентивних антикорупційних механізмів [41]. Антикорупційна сутність Закону України «Про запобігання корупції» полягає в тому, що ним визначено ключові засади запобігання і протидії корупції в публічній та приватній сферах суспільних відносин. Профілактичний

характер Закону України «Про запобігання корупції» визначається двома ключовими моментами:

- законом визначаються певні обмеження для суб'єктів відповідальності за здійснення корупційних правопорушень, запобігаючи цим самим появі корупційних відносин;
- законом встановлюється кримінальні, адміністративні, цивільно-правові й дисциплінарна відповідальність за порушення обмежень, направлених на запобігання і протидію корупції [41].

На основі аналізу антикорупційного законодавства суб'єктів у сфері корупційних порушень можна поділити на дві основні групи:

- суб'єкти запобігання корупції;
- суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення.

Суб'єктів запобігання корупції, для удосконалення антикорупційної діяльності, можна розподілити ще на дві підгрупи:

- суб'єкти безпосередньої протидії;
- суб'єкти опосередкованої протидії.

До суб'єктів безпосередньої протидії слід віднести спеціально уповноважені органи, а до суб'єктів опосередкованої протидії – усі фізичні особи, підприємства, організації, установи усіх форм власності, громадські організації. У випадках виявлення суб'єктами опосередкованої протидії фактів корупційних діянь – вони повинні звернутись до спеціальних уповноважених органів у сфері боротьби з корупцією (суб'єктів безпосередньої протидії), для того щоб ті вжили відповідних заходів [34, с. 18].

До суб'єктів спеціальної компетенції входить Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке розробляє і впроваджує антикорупційні стандарти взаємодії:

- з уповноваженими особами з питань запобігання і виявлення корупції, які працюють у державних органах влади, державних адміністраціях, державних підприємствах, органах місцевого

самоврядування, цільових фондах і в юридичних особах, де не затверджені антикорупційні програми;

– з викривачами корупції [57].

НАЗК розробляє типові антикорупційні програми, проводить антикорупційні експертизи законодавчих актів, погоджує антикорупційні програми органів державної влади, стежить за їхнім виконанням, розглядає заяви про корупцію.

Аналіз нормативно-правової бази у сфері антикорупційної діяльності свідчить, що законодавець акцентує увагу на окремих аспектах антикорупційної політики (розбудова змістовної конструкції злочинів, пов'язаних із отриманням неправомірної вигоди держслужбовцями, декларування доходів, процесуальні питання, особливості розслідування таких злочинів). Водночас, низка важливих питань, таких як відповідальність суб'єктів антикорупційної діяльності, критерії ефективності напрямів та форм антикорупційної діяльності, взаємодія суб'єктів антикорупційної діяльності, підвищення рівня правосвідомості населення, залишаються поза його увагою, що досить негативно позначається як на якості державної антикорупційної політики загалом, так і на практичному її застосуванні. Це підтверджується міжнародними рейтингами України.

Висновки до розділу 1

Розглянуто сутність антикорупційної діяльності, під якою слід розуміти діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, направлену на реалізацію державної антикорупційної політики, яка включає політичні, організаційні, правові, фінансові, ідеологічні й психологічні засоби, направлені на виявлення, розслідування та припинення корупційних діянь чи інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, їхня профілактика, притягнення винних до відповідальності, відновлення законних прав й інтересів юридичних та фізичних осіб.

Проаналізовано правове регулювання антикорупційної діяльності в Україні. Виділено дві групи нормативно-правових актів, якими регулюється боротьба із корупцією. До першої слід віднести нормативні акти, які видані вищими органами державної влади та в яких, переважно, містяться норми загального характеру. До таких документів слід віднести: міжнародні документи, ратифіковані Верховною Радою України, Конституцію України, закони, укази та розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України. До другої групи нормативно-правових актів слід віднести акти відомчого характеру та акти органів місцевого самоврядування, які більш конкретно регламентують діяльність окремих державних органів відносно боротьби з корупцією. Це, в першу чергу, накази міністерств і відомств.

РОЗДІЛ 2.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ ОСНОВИ

2.1. Законодавче підґрунтя інституційного забезпечення антикорупційної діяльності в Україні

Наразі в Україні антикорупційна діяльність є одним з пріоритетів для уряду та суспільства. Для забезпечення ефективної боротьби з корупцією були створені різні інституції та механізми. Так, у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» вказано що спеціальними уповноваженими суб'єктами у сфері боротьби з корупцією є: органи прокуратури і Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Проте у цьому законі не враховані інші державні органи, які формують і реалізують антикорупційну політику в країні [41].

Загалом, перелік суб'єктів, які запобігають, виявляють, та у визначених законодавством ситуаціях здійснюють заходи щодо припинення корупційних правопорушень, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, державних інтересів, а також залучені до науково-дослідного та інформаційного забезпечення реалізації заходів відносно попередження та боротьби з корупцією, до міжнародного співробітництва в сфері протидії корупції, включає:

- уповноважені структурні підрозділи державних органів влади;
- органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади;
- підприємства, організації та установи, незалежно від їхньої підпорядкованості і форм власності, їх службові і посадові особи, а також громадські об'єднання та громадяни, за їхньою згодою [37, с. 125].

Проте, слід відзначити, що коло завдань та повноважень цих суб'єктів є значно вужчими порівняно із тими, які мають спеціально уповноважені

суб'єкти. Вони зазвичай, мають здійснювати заходи, які направлені на попередження корупційних правопорушень і сприяти діяльності спеціально уповноважених суб'єктів протидії корупції.

Загалом, компетенціями щодо боротьби із корупцією наділені спеціальні уповноважені структурні підрозділи державних органів влади до яких слід віднести (рис. 2.1.).

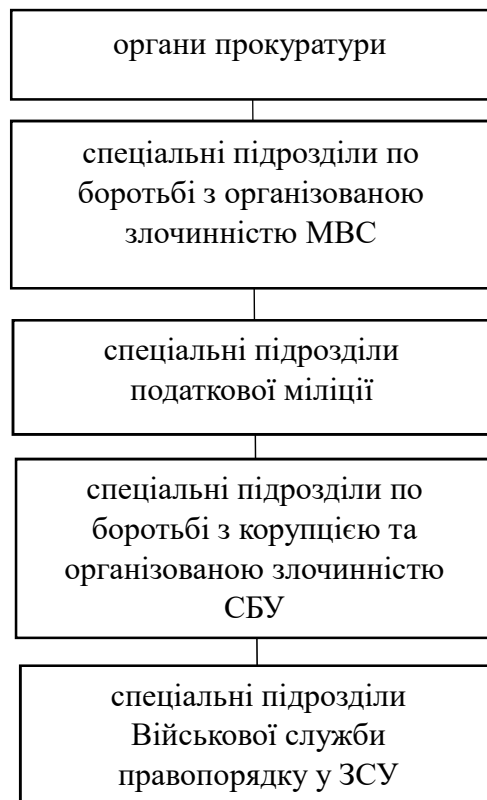

Рис. 2.1. Уповноважені суб'єкти наділені компетенціями щодо боротьби із корупцією (складено автором на основі [37])

Крім того, враховуючи сутність антикорупційної політики, функціональне призначення і повноваження, можливий поділ суб'єктів протидії корупції на такі групи, якими:

- формується та забезпечується реалізація державної антикорупційної політики;
- створюється та удосконалюється законодавча база антикорупційної політики;

- безпосередньо здійснюється правоохоронна діяльність у галузі боротьби з корупцією;
- розглядаються справи стосовно корупційних правопорушень у суді;
- проводиться діагностика, профілактика і попередження корупції;
- координується антикорупційна діяльність;
- реалізуються функції контролю і нагляду за роботою суб'єктів, що здійснюють безпосередню правоохоронну діяльність щодо боротьби з корупцією;
- поновлюються законні права й інтереси юридичних та фізичних осіб, усуваються наслідки дій корупційного характеру;
- здійснюється матеріально-технічна, фінансова, інформаційна та науково-аналітична підтримка антикорупційної боротьби [18, с. 320].

У 2015 році було почато процес створення Національної ради з питань антикорупційної політики – консультативно-дорадчого органу при Президентові України, який надає рекомендації стосовно напрямів розвитку антикорупційної політики України.

У 2015 році в Україні було розпочато створення і розвитку Національного антикорупційного бюро України з метою виявлення та розслідування корупційних злочинів вищих посадових осіб. Роком пізніше – у 2016 році, почало свою діяльність ще один ключовий антикорупційний орган в Україні – Національне агентство з питань запобігання корупції, метою якого було впровадження інструментів попередження корупції і здійснення контролю за доброчесною поведінкою державних службовців [58].

У 2015 році в структурі Генеральної прокуратури України було створено Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, метою якої є нагляд за розслідуваннями Національного антикорупційного бюро України і підтримка державного обвинувачення.

У 2017 році, після призначення урядом його очільника, запрацювало Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА), яке уповноважене на виявлення і розшук активів корупціонерів [61]. Наприкінці 2018 року почало свою роботу Державне бюро розслідувань, яке розслідує справи пов'язані з корупцією, які не відносяться до компетенції Національного антикорупційного бюро України. Роком пізніше (вересень 2019 року) нарешті зміг розпочати роботу Вищий антикорупційний суд, який розглядає корупційні справи серед вищих чиновників, які розслідує Національне антикорупційне бюро. Цим було закінчено формування структури державних антикорупційних органів. Тобто, в період 2015 – 2019 рр. в Україні були створено основні антикорупційні інституції.

Створення Національного агентства з питань запобігання корупції було передбачене Законом України «Про запобігання корупції» [41]. НАЗК виконує переважно превентивну функцію – наприклад, перевірку декларацій державних службовців і відповідності їхнього способу життя доходам, можливість розкриття необхідної інформації відносно фактів корупції чи зловживання владою/посадою. Основною функцією НАЗК є перевірка достовірності наданих державними службовцями й іншими особами, уповноваженими на виконання державних функцій і місцевого самоврядування, електронних декларацій, проведення спеціальної перевірки кандидатів при вступі на державну службу. Проте сьогодні ця структура показала свою неефективність.

Слід відмітити, що початок роботи НАЗК був однією з вимог ЄС для отримання безвізового режиму з Україною. Планувалося, що такий підхід дозволить виконати рекомендації GRECO (Група держав проти корупції), що були надані після Спільних двох раундів оцінювання, а також експертних рекомендацій Європейської Комісії в рамках реалізації Плану дій по лібералізації ЄС візового режиму для України.

Наступний спеціалізований антикорупційний орган – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) є державним правоохоронним органом, яке попереджає, виявляє, припиняє, розслідує і розкриває корупційні правопорушення, віднесені до його компетенції, а також запобігає вчиненню нових. Завданням НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, що вчиняються вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання державних функцій та місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці, а також застосування інших передбачених законодавством заходів стосовно протидії корупції. Керівництво діяльністю НАБУ здійснює його Директор, якого на посаду призначає і звільняє з посади Президент України [58].

В структурі НАБУ діють територіальні підрозділи, які здійснюють антикорупційну діяльність в регіонах, що підвищує ефективність роботи НАБУ щодо попередження, виявлення, розслідування, припинення, розкриття корупційних правопорушень в регіонах.

Національне антикорупційне бюро України – це правоохоронний орган із широкими силовими повноваженнями, який може розслідувати корупційні справи, в яких причетні держслужбовці, що мають категорію «А», народні депутати, міністри. Основним завданням бюро є протидія кримінальним корупційним порушенням, що чиняться вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування і становлять загрозу національній безпеці України. Схожі антикорупційні інституції існують у ряді країн світу.

Створення національного бюро було одним із пунктів Коаліційної Угоди парламентської більшості та вимогою МВФ. Контроль за діяльністю бюро здійснює Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура України є самостійним та незалежним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, на який покладено здійснення нагляду за дотриманням законів під час

проведення оперативно-розшукової діяльності і досудового розслідування Національних органів виконавчої влади. Автономність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури забезпечується особливостями її організації та діяльності:

- особлива процедура формування кадрового складу, яка передбачає проведення відкритого конкурсного відбору кандидатів на адміністративні посади;

- власна структура, яка складається із центрального апарату та територіальні філії, які розміщуються в тих місцях, де знаходяться територіальні управління НАБУ;

- окреме місце розміщення: у службових приміщеннях НАБУ чи службових приміщеннях Генеральної прокуратури України (регіональної або місцевої прокуратури), які розміщені окремо від інших службових приміщень Генеральної прокуратури України;

- обмеження впливу на працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з боку керівництва Генеральної прокуратури: Генеральний прокурор України та його заступники не мають права давати вказівки прокурорам антикорупційної прокуратури і здійснювати інші дії, які прямо відносяться до реалізації прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури їх повноважень [37, с.173].

Однак потрібно відмітити, що незважаючи на наявність значної кількості новостворених в Україні антикорупційних інституцій, поки що їх діяльність бажає бути ефективнішою. Важливим недоліком в їхній роботі є відсутність чіткого механізму міжвідомчої координації, системного та ефективного застосування усіх наявних ресурсів та засобів контролюючих, правоохоронних, податкових, фінансових, митних органів, потенціалу громадянського суспільства у вирішенні проблемних питань подолання корупції.

Неналагоджена координація взаємодії цих антикорупційних інституцій зумовлює відсутність суттєвих змін у боротьбі з корупцією, знижує

ефективність державної антикорупційної політики та продукує зростання недовіри до їх діяльності у громадськості.

Занепокоєння викликає стан виборчого законодавства України, яке є максимально корупційним. Однією з основних проблем є прозорість та підзвітність формування і витрачання коштів виборчого фонду, формування партійних списків. Коли настає виборча кампанія, всім бажаючим кандидатам відомо «тарифи» за місце в різних частинах партійного списку кандидатів у депутати.

Таким чином, сьогодні в Україні сформовано систему антикорупційних інституцій, яка складається з таких основних державних органів влади, якими формується і реалізується антикорупційна політика. Вона складається з: Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Вищого антикорупційного суду, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України (після її реформування цю функцію заберуть), Національної ради з питань антикорупційної політики при Президентові України, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку і управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Проте політична система України залишається середовищем для створення корупції. На сьогоднішній день можна констатувати, що за роки незалежності Україна, на жаль, не пройшла випробування боротьби з корупцією. Відповідно норм Конституції та українського законодавства, жоден український уряд жодного разу не поніс відповідальності. А кримінальне законодавство при цьому використовується, в основному, як засіб політичного тиску, залякування чи переслідування, а не є засобом для реалізації принципу верховенства права.

2.2. Правова регламентація діяльності суб'єктів державного контролю за додержанням антикорупційного законодавства

Антикорупційні органи, створені в Україні, займаються безпосередньо формуванням та моніторингом антикорупційної політики, розслідуваннями, розглядом корупційних справ, які здійснили високопосадовці і великих сум коштів, які потребують профільної експертизи і ресурсів.

Законом України «Про запобігання корупції» визначено, що центральним органом виконавчої влади, який має спеціальний статус, що забезпечує формування і реалізацію державної антикорупційної політики, є Національне агентство з питань запобігання корупції [41]. Основними повноваженнями Національного агентства з питань запобігання корупції є:

1. здійснення аналізу:
  - стану запобігання і протидії корупції в Україні, діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері запобігання і протидії корупції;
  - результатів досліджень, статистичних даних, іншої інформації відносно ситуації з корупцією;
2. розробка проектів Антикорупційної стратегії і державної програми по її виконання, проведення моніторингу, координації і оцінки ефективності виконання Антикорупційної стратегії;
3. підготовка і подання у визначеному законодавством порядку проекту національної доповіді стосовно реалізації засад антикорупційної політики до Кабінету Міністрів України [41];
4. формування і реалізація антикорупційної політики, розробка проектів законодавчих актів з питань протидії корупції;
5. організація здійснення досліджень з питань вивчення ситуації стосовно корупції;
6. проведення моніторингу і контролю за виконанням законодавчих актів з питань етичної поведінки, запобігання і врегулювання конфлікту інтересів у діяльності уповноважених осіб;
7. координація і надання методичної допомоги стосовно виявлення органами державної влади, органами місцевого самоврядування корупційних

ризиків у своїй діяльності і реалізації ними заходів стосовно їхнього усунення, в тому числі підготовки і виконання антикорупційних програм;

8. здійснення в порядку, визначеному законодавством, контролю і перевірки декларацій уповноважених осіб на виконання державних функцій чи місцевого самоврядування, зберігання і оприлюднення цих декларацій, проведення моніторингу способу життя державних службовців;

9. ведення Єдиного державного реєстру декларацій державних службовців і Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення;

10. затвердження відповідно законодавства правил етичної поведінки чиновників і посадових осіб місцевого самоврядування;

11. в межах своєї компетенції координація, методичне забезпечення і проведення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання і виявлення корупції;

12. погодження антикорупційних програм органів державної влади, органів місцевого самоврядування, розроблення типової антикорупційної програми [41];

13. співпраця з особами, які повідомляють про можливі факти корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень (викривачами), вжиття заходів стосовно їхнього правового й іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їхніх прав, у зв'язку з цим інформуванням;

14. організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації з питань, пов'язаних із запобіганням корупції, працівників органів державної влади, посадових осіб місцевого самоврядування;

15. надання роз'яснень, консультаційної і методичної допомоги з питань використання законодавчих актів з питань етичної поведінки, запобігання і врегулювання конфлікту інтересів у діяльності державних службовців чи посадових осіб місцевого самоврядування;

16. інформування громадян про здійснювані НАЗК заходів стосовно запобігання корупції, заходів направлених на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції;

17. залучення громадян до формування, реалізації і моніторингу антикорупційної політики;

18. координація виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері формування і реалізації антикорупційної політики, співпраця з органами державної влади, неурядовими організаціями інших країн і міжнародними організаціями в рамках своєї компетенції [41];

19. обмін інформацією з компетентними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями;

20. інші повноваження, визначені законодавством.

Далі розглянемо основні повноваження НАБУ щодо реалізації антикорупційної політики в Україні, зокрема до таких повноважень відносяться:

1. на підставі постанови, затвердженої начальником підрозділу НАБУ, заводити оперативно-розшукові справи і здійснювати на підставах та в порядку, встановленому законодавством, гласні і негласні оперативно-розшукові заходи;

2. за рішенням Директора НАБУ, погодженим з прокурором, вимагати оперативно-розшукові справи і кримінальні провадження від інших правоохоронних органів, які стосуються кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності НАБУ, й інших кримінальних правопорушень, що не відносяться до підслідності НАБУ, проте можуть бути використані для виявлення, попередження, припинення і розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законодавством до підслідності, НАБУ;

3 за рішенням керівника структурного підрозділу НАБУ вимагати і одержувати в установленому законодавством порядку у вказаному в запиті вигляді і формі від інших правоохоронних органів і органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, організацій, підприємств, установ, інформацію, що необхідна НАБУ для виконання своїх обов'язків [43];

4. ознайомлюватись в органах державної влади, органах місцевого самоврядування із документами й іншими носіями інформації, які необхідні для виявлення, попередження, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності НАБУ;

5. за рішенням Директора НАБУ чи його заступника, погодженого з прокурором, отримувати від банків, фінансових й інших установ, підприємств і організацій незалежно від їх форми власності, інформацію про рахунки, операції, вклади, правочини юридичних і фізичних осіб, яка потрібна для виконання обов'язків НАБУ. Суб'єкти, яким це рішення адресовано, повинні невідкладно, проте не більше ніж протягом 3 робочих днів, надати відповідну інформацію;

6. опечатувати каси, архіви, приміщення (крім жилих) або інші сховища, брати їх під охорону, вилучати предмети та документи у порядку, передбаченому КПК України, на підставі відповідного рішення суду на термін до 10 діб;

7. на добровільній основі та на договірних засадах залучати кваліфікованих спеціалістів і експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких організацій, установ, фінансових та контрольних органів для забезпечення виконання повноважень НАБУ;

8. за рішенням Директора НАБУ чи його заступника, погодженим із прокурором, створювати спільні слідчі групи, куди включають слідчих і оперативних працівників;

9. при пред'явленні службового посвідчення безперешкодно входити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування і зони митного контролю, а за письмовим розпорядженням Директора НАБУ чи його заступника – безперешкодно проходити до військових частин і установ, пунктів пропуску через державний кордон України [43];

10. використовувати транспортні засоби фізичних і юридичних осіб, із наступним відшкодуванням завданих збитків, для проїзду до місця події, переслідування, припинення кримінального правопорушення, затримання підозрюваних осіб, доставку до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують екстреної медичної допомоги;

11. надсилати органам державної влади, органам місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду пропозиції і рекомендації відносно усунення причин та умов, які є сприятливими для вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ, отримувати від них протягом 30 днів інформацію про розгляд наданих пропозицій і рекомендацій;

12. співпрацювати з фізичними особами, на договірних засадах, дотримуючись умов конфіденційності і добровільності, матеріально та морально заохочувати осіб, які допомагають у виявленні, попередженні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних з корупцією;

13. вносити прокурору подання про звернення до суду для визнання недійсним правочину за наявності підстав, передбачених законодавством, а також право за своєю заявою бути залученим до таких справ як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог відносно предмета спору;

14. з метою оперативно-розшукової і слідчої діяльності створювати інформаційно-телекомунікаційні, інформаційні системи і вести оперативний облік;

15. зберігати, носити і застосовувати вогнепальну зброю та спеціальні засоби, застосовувати заходи фізичного впливу на підставах та в порядку, передбачених законодавством;

16. видавати у випадку наявності небезпеки для життя та здоров'я особам, взятим під захист, зброю, спеціальні засоби індивідуального захисту в сповіщення про небезпеку, відповідно до законодавства;

17. співпрацювати з відповідними органами зарубіжних країн, міжнародними організаціями у питаннях здійснення досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності, виявлення необґрунтованих активів і збору доказів їхньої необґрунтованості на підставі законів і міжнародних договорів України [43];

18. виступати в якості представника інтересів держави під час розгляду у зарубіжних юрисдикційних органах справ про арешт, розшук, конфіскацію й повернення в Україну відповідного майна, захист прав й інтересів країни з питань, які відносяться виконання обов'язків НАБУ;

19. порушувати питання стосовно створення спеціальних умов (відносно засекречення перебування, поміщення в окремому приміщенні, здійснення заходів безпеки) в ізоляторах тимчасового тримання і установах попереднього ув'язнення для осіб, які співпрацюють із НАБУ;

20. використовувати устаткування, потрібне для здійснення НАБУ заходів щодо зняття інформації з телекомунікаційних мереж у порядку, визначеному КПК України.

Повноваженнями Національної ради з питань антикорупційної політики відповідно до покладених на неї головних завдань є:

1. здійснення комплексної оцінки ситуації й тенденцій у сфері протидії корупції в Україні, аналіз національного антикорупційного законодавства і заходів стосовно його виконання;

2. здійснення моніторингу і аналіз ефективності реалізації антикорупційної стратегії, внесення пропозиції стосовно покращення взаємодії органів, відповідальних за її реалізацію;

3. участь у підготовці законопроектів для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України у сфері протидії корупції;

4. підготовка пропозицій стосовно законопроектів, проектів інших правових актів у сфері протидії корупції;

5. участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних та позачергових послань до парламенту про внутрішнє та зовнішнє становище України в частині реалізації антикорупційної політики;

6. організація дослідження громадської думки з питань, які розглядаються Національною радою, забезпечення висвітлення у ЗМІ результатів своєї роботи [42];

7. сприяння науково-методичному забезпеченню з питань протидії корупції, проведення аналітичних досліджень, розроблення методичних рекомендацій; підготовка пропозиції стосовно підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у сфері протидії корупції.

Положення про Спеціалізовану Антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України перелічено всі її завдання та функції, зокрема [44]:

1. здійснення нагляду за дотриманням законодавства під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ;

2. виконання вимог законодавства під час приймання, реєстрації, розгляду і вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

3. забезпечення повного, швидкого, і неупередженого розслідування НАБУ кримінальних правопорушень і оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування та судового розгляду;

4. підтримка державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних НАБУ; в межах забезпечення компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями;

5. забезпечення використання належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження;

6. представництво інтересів громадянина та держави в суді у випадках, пов'язаних з корупційними правопорушеннями; здійснення у межах реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури міжнародного співробітництва.

Крім того, до повноважень антикорупційних прокурорів відноситься надання дозволу на початок розслідування детективами НАБУ і рішення про передачу розслідуваної справи до суду.

Висновки до розділу 2

Було з'ясовано законодавче підґрунтя інституційного забезпечення антикорупційної діяльності в Україні. Необхідно зазначити, що сьогодні в Україні сформовано систему антикорупційних інституцій, яка складається з таких основних державних органів влади, якими формується і реалізується антикорупційна політика. Вона складається з: Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Вищого антикорупційного суду, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України (після її реформування цю функцію заберуть), Національної ради з питань антикорупційної політики при Президентові України, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку і управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Крім того, компетенціями щодо боротьби із корупцією наділені спеціальні уповноважені структурні підрозділи державних органів влади до яких слід віднести: органи прокуратури, спеціальні підрозділи МВС, СБУ, Військової служби правопорядку у ЗСУ.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Досвід зарубіжних країн здійснення антикорупційної діяльності та його використання в Україні

Сьогодні світові рейтинги вільних від корупції країн, які характеризуються сформованою на державному рівні ефективною антикорупційною стратегією, очолюють Фінляндія, Норвегія, Данія, Сінгапур, Нова Зеландія, Швеція, Ісландія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Австралія, Швейцарія, Ізраїль, Японія. Основною особливістю організації антикорупційної діяльності у країнах-лідерах є те, що урядами цих країн корупція усвідомлюється як серйозна загроза національній безпеці, яка розглядається як зовнішня та внутрішня проблема. Тому зусилля щодо протидії корупції в цих країнах є масштабними та, переважно, інституціоналізованими. Наприклад, у Нідерландах система боротьби з корупцією передбачає запровадження таких ключових процедурних та інституційних заходів [15, с. 27]:

– моніторинг усіх точок, де можливе виникнення корупційних дій в державних органах та громадських організаціях, система контролю за діяльністю посадових осіб у цих точках. Система підбору кандидатів на посади, на яких існує підвищена небезпека корупційних дій;

– система покарань за вчинені корупційні дії, коли головним заходом є заборона працювати в державних органах та втрата усіх соціальних пільг державної служби;

– система заохочень посадових осіб, направлена на те, щоб державним службовцям було вигідно як в матеріальному, та і в моральному плані виконувати чесно та ефективно свої дії;

– система державної безпеки з протидії корупцією, зокрема спеціальних відділів поліції, які мають значні повноваження стосовно виявлення випадків корупції та протидії їм.

В інших країнах також практикують антикорупційні заходи, що успішно зарекомендували себе. Зокрема, громадянське суспільство як інститут, притаманний демократичному режиму, здатне підвищити ефективність діяльності незалежних органів з боротьби з корупцією. Подібні органи успішно функціонують у таких азійських країнах, як Сінгапур, Гонконг, Малайзія, Тайвань. Позитивним є досвід окремих африканських країн, де традиційно рівень корупції знаходиться на високому рівні. Наприклад, у ПАР сьогодні рівень корупції досить низький, оскільки там існує обов'язок уряду звітувати перед парламентом, а також обов'язкове подання чиновниками та депутатами майнової декларації, загалом максимальна відкритість державної системи, регулярного проведення публічних засідань державного комітету з контролю за витрачанням державних коштів.

З 2002 р. в Південній Кореї діє закон «Про боротьбу з корупцією», який отримав широке міжнародне визнання у сфері протидії корупції. За цим законом право починати розслідування щодо корупції надано фактично будь-якому повнолітньому громадянину країни: Комітет з аудиту й інспекції (головний антикорупційний орган в країні) зобов'язаний почати розслідування звинувачень за будь-якою заявою. За корупцію в Південній Кореї навіть було засуджено колишню президентку країни [54, с. 220].

Досить дієва антикорупційна політика запроваджена у Сінгапурі. Основна її ідея полягає у намаганні мінімізувати чи взагалі виключити умови, які створюють стимули та можливості схилення посадової особи до здійснення корумпованих дій. Цього Сінгапуру вдалося досягти за рахунок запровадження наступних антикорупційних принципів:

– праця державних службовців оплачується за формулою, яка прив'язана до середньої заробітної плати у приватному секторі;

- щорічні контрольовані звіти державних посадових осіб про їх активи, майно, борги; право прокурора на перевірку будь-яких банківських, акціонерних та розрахункових рахунків осіб, які підозрюються у порушенні Акту про запобігання корупції;

- посилена увага та суворість у справах про корупцію у випадку вищого керівництва країни з метою підтримання морального авторитету політичних лідерів;

- ліквідація адміністративних бар'єрів для розвитку економіки країни [52, с. 73].

Успішна боротьба з корупцією є одним із основних факторів успіху економічного розвитку Сінгапуру.

Суб'єктивна та об'єктивна сторони одержання хабара посадовою особою передбачені статтею 228 Кримінального кодексу Республіки Польща. У Польщі встановлено кримінальну відповідальність не тільки за незаконне одержання хабара особою, яка виконує публічну функцію держави, яке виражається набуттям майнової або іншої особистої вигоди, а також за дану обіцянку її прийняти в майбутньому або за вимогу її надати. Як кваліфікуючі ознаки кримінальним законом передбачено «вчинення цього діяння з порушенням приписів закону (за незаконні дії (бездіяльність), а також значну цінність одержуваної майнової вигоди». Відповідальність за отримання хабара передбачена у ст. 229 глави XXIX Кримінального кодексу Польщі «Злочини проти діяльності державних установ, а також органів територіального самоврядування». За посередництво у хабарництві відповідальність настає згідно зі ст. 230 Кримінального кодексу Польщі, текст норми звучить так: «...хто, посиляючись на свій вплив у державній установі або органі територіального самоврядування, здійснює посередництво у вирішенні справи за майнову вигоду або дає обіцянку надання такої, підлягає покаранню позбавленням волі на строк до 3 років» [62].

Найменший рівень корупції традиційно підтримується в скандинавських країнах. Так, у таких країнах, як Данія, Швеція і Фінляндія,

рівень хабарництва і корупційних зловживань вкрай низький. У країнах Скандинавії пріоритет віддається прозорим відносинам між органами влади та суспільством, які одночасно засновані на як взаємному контролі, так і довірі. Одним з важливих елементів такої довірчої системи є тотальна публічність звітності про доходи-витрати державних службовців. Декларація будь-якої посадової особи відкрито розміщується на публічних джерелах і має відкритий доступ для кожного громадянина, який може особисто упевнитися, хто з них скільки заробляє. Водночас у деклараціях держслужбовців чітко вказується не тільки майно, а й джерела їхніх доходів.

У скандинавському суспільстві присутня атмосфера нетерпимості до корупціонерів і будь-яких проявів корупції в органах влади, тому найчастіше випадки хабарництва викликають суспільний скандал і загальний осуд громадянами. Ті, хто буде хоча б раз запідозрений у корупції, можуть втратити посаду. Наприклад, у Фінляндії за останнє десятиліття звільнено або самі пішли у відставку через юридичні або етичні мотивації шість членів уряду і більше двох десятків вищих урядових чиновників. При цьому не платити податки в Скандинавії практично неможливо. Усі рухи витрат і доходів прозорі, усі прибутки і витрати є надбанням громадськості. Доповнює таку жорстку систему відповідне антикорупційне законодавство та численні заходи, спрямовані на профілактику корупції в суспільстві, її недопущення [5, с. 281].

У Китаї передбачено кримінальну відповідальність за отримання хабара. Визначення «одержання хабара», дане китайським законодавцем, охоплює собою наступне:

- вимогу (вимагання) держслужбовця Китаю передати йому цінності або інше майно, так само як отримання ним неналежних майнових вигод, а також неправомірне отримання ним комісійних або агентських іменних винагород;
- отримання держслужбовцем Китаю неправомірної грошової або іншої винагороди у формі хабара;

– неправомірні дії уповноважених держорганів, компаній, підприємств, виробничих організацій, народних об'єднань, у формі вимог, незаконного отримання майна третіх осіб, неправомірне отримання інших видів майнових вигод;

– неправомірні отримання необлікованих активів, грошових сум, не проведених через їх розрахунковий рахунок, а так само незаконне отримання комісійної або агентської іменної винагороди;

– неправомірні дії службовців, які використовують свої повноваження за незаконну грошову або іншу винагороду [54, с. 226].

Юридична сутність отримання хабара полягає у факті передачі держслужбовцю майна з метою отримання дарувальником незаконної майнової вигоди або стану, а так само незаконна дача у вигляді комісійної або агентської винагороди держслужбовцю при здійсненні останнім економічної діяльності. За надання хабара передбачено кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років.

Китай є прикладом, коли застосовуються крайні заходи боротьби з корупцією. За законодавством цієї країни за хабарництво або розкрадання державного майна, еквівалентному розміру понад мільйон доларів США, винному можуть призначити вирок аж до вищої міри покарання – розстрілу, при цьому додатково застосовується конфіскація майна. Чиновники держапарату, які згідно з мірками місцевого законодавства про корупцію отримали хабар у розмірі відносно невеликої суми грошей, притягуються до покарання у вигляді сплати досить великого штрафу, а також до них може бути застосовано покарання у вигляді позбавлення волі, зняття із займаної посади.

В австралійському законодавстві функції з профілактики корупції покладаються на правоохоронні, муніципальні та громадські структури. На федеральному рівні це питання перебуває у віданні прокуратури та підпорядкованих їй Комісії по боротьбі зі злочинністю, Організації розвідки і безпеки та Федеральної поліції, омбудсмена та Комісії з дотримання

правозастосування, а також боротьби з корупцією у сфері діяльності профспілок. Профілактичні заходи, що проводяться цими органами, переважно засновані на ініціативних зверненнях громадян.

У окремих австралійських штатах також існують незалежні антикорупційні комісії та омбудсмени, що спеціалізуються на різних секторах економіки, які займаються інформуванням громадян і наданням їм правової допомоги з питань боротьби з корупцією, пропагуванням «етичного клімату», який сприяє участі приватних осіб та організацій громадського сектору в протидії корупції. Подібні регіональні структури проводять активну роботу з населенням, організовуючи роз'яснювальні заходи як дистанційно, так і безпосередньо в муніципалітетах, установах освіти, охорони здоров'я та правосуддя, з державними службовцями та працівниками приватного сектору в офісах і на промислових об'єктах, а також із національними та релігійними громадами. Навчальні програми включають як загальні теоретичні розробки з протидії корупції, так і практичні рекомендації, що враховують особливості конкретної аудиторії [15, с. 29].

Широко розвинені мережеві види консультування громадян через організацію різного роду форумів, що мають постійні он-лайн сторінки. Найбільшим із заходів, спрямованих на профілактику корупції в Австралії, є Конференція з протидії корупції в австралійському держсекторі, яку проводять кожні два роки антикорупційні комісії штатів Новий Південний Вельс, Квінсленд і Західна Австралія. Крім того, Австралія бере активну участь у всіх основних міжнародних і регіональних азіатсько-тихоокеанських антикорупційних форматах і структурах.

Цікавим з точки зору вивчення проявів корупції та відповідальності, що настає, є Франції. У Франції нормативно-правовим актом робиться акцент на моральній відповідальності службовців перед громадянами Франції. Відповідальність за пасивну форму хабарництва, застосовується до тих посадових осіб, які наділені повноваженнями від імені народу: виборним мандатом, а також по відношенню до службовців, які виконують державні

завдання органів влади. Злочинне діяння з об'єктивної сторони являє собою виконання або відмову від виконання своїх функцій, дію виключно з метою домогтися будь-яких державних нагород для себе і своїх близьких або інших сприятливих рішень. Ці дії караються позбавленням волі на строк до десяти років і штрафом.

У Франції законом регламентуються дії службовців, які реалізують свої повноваження в керівництві державних підприємств. При цьому кримінально караними визнаються такі дії, як отримання вигоди від незаконного проведення операцій з цим підприємством – це може бути його ліквідація, різні розрахунки з керованим підприємством тощо. Відповідальність за подібні дії передбачає позбавленням волі на строк до п'яти років і накладенням штрафу.

Службовці держапарату Франції несуть кримінальну відповідальність за організацію недобросовісної конкуренції, включно з ухваленням законодавчих актів, спрямованих на створення привілейованих умов для обраних учасників угод на ринку, що укладаються з державними органами [18, с. 321].

Отже, підсумовуючи зарубіжний досвід протидії корупції, можна виокремити заходів антикорупційної боротьби кожної з цих держав та визначення кроків, які треба зробити в Україні:

- забезпечити чесне та відповідальне публічне управління, чому повинні сприяти справедливі податки, пільги, субсидії, а не заборони та дозволи від певних владних структур, тобто необхідно спростити бюрократичні процедури та забезпечити прозорість здійснюваних владних повноважень;
- забезпечити цілковиту незалежність судової гілки влади;
- встановити контроль за дотриманням високих етичних стандартів для посадовців;
- встановити належний соціальний захист державних службовців (оплата праці не нижче ніж у приватному секторі, соціальний пакет, пільги);

- гарантувати незалежність засобів масової інформації, залучати громадян до протидії корупції;
- посилити антикорупційні закони і їх реалізацію та, відповідно, посилити ризик покарання за корупційні дії;
- створити економічні механізми, які дозволять посадовцям збільшити свій дохід без порушень етичних правил і нормативних актів;
- посилити конкуренцію у державній службі в умовах, коли одні органи державної влади дублюють функції інших;
- вести роботу щодо морально-психологічних змін у суспільстві, зокрема щодо несприймання корупції;
- забезпечувати громадян інформацією, для чого слід аналізувати закони, надавати лаконічне, чітке, зрозуміле пояснення населенню сутності їх прав і обов'язків, процесу судової процедури.

Таким чином, завдяки дослідженню практичного досвіду зарубіжних країн у сфері боротьби з корупцією, встановлено, що українській владі необхідно в першу чергу розробити єдину державну політику в сфері протидії корупції, яка має чітко окреслювати державні, політичні, економічні, соціальні та правові заходи; забезпечення незалежної роботи судових органів влади; проводити роботу з населенням по зміні відношення до корупції у суспільстві.

3.2. Пріоритетні напрями удосконалення антикорупційного законодавства України

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України питання запобігання і протидії корупції перестало бути на певний час актуальним. Країна відчайдушно чинила опір агресору, питання існування українського народу вирішувалось в перші місяці війни на полі бою, на що було направлено зусилля мільйонів українців. Проте, після перших маленьких перемог та відносної «нормалізації» життя події всередині

країни показали, що корупція нікуди не ділася, а набрала нових форм, у зв'язку з чим одночасно відбудовою і відновленням країни, необхідно вживати кардинальні заходи з подолання корупції. Зусиль з удосконалення антикорупційної системи, прийнятих до цього часу явно виявилось недостатньо, свідченням чого є останні резонансні події: виявлення масштабних корупційних дій у Міністерстві оборони, пійманий на хабарі Голова Верховного суду України.

Посилення антикорупційних дій є важливим фактором наближення військової перемоги, ефективної відбудови економіки України та її повноцінної інтеграції до ЄС. Зважаючи на це, сьогодні питання протидії корупції є ще більш актуальним, ніж до війни.

Боротьба з корупцією – це не викриття окремих корумпованих посадових осіб, чиї місця швидко займають їх послідовники і процес повторюється, це руйнування схем які роблять такі дії можливими та забезпечення належного контролю, це з'ясування причин та умов хабарництва і запровадження на законодавчому рівні запобіжних заходів. Необхідною умовою розвитку сучасної державної антикорупційної політики в Україні є удосконалення існуючого антикорупційного законодавства України [37, с. 211].

Для посилення антикорупційної політики в Україні Верховна Рада України в червні 2022 року прийняла Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки, яка є своєрідною дорожньою картою для державних органів влади, які повинні керуватися її положеннями задля досягнення результатів, передбачених нею [40].

Засади державної антикорупційної політики, визначені Антикорупційною стратегією на 2021–2025 роки, направлені на прискорення функціональних та організаційно-правових заходів здійснення ефективних реформ у сфері боротьби з корупцією.

Таким чином, на основі проведеного вище дослідження зарубіжного досвіду та положень новоприйнятої Антикорупційної стратегії можна

визначити ключові напрямки удосконалення антикорупційної політики України загалом та законодавства зокрема.

Удосконалення правового й інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів протидії корупційним проявам. Зважаючи на те, що антикорупційне законодавство є досить розгалуженим, динамічним, в себе включає норми і положення конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного, фінансового, трудового, міжнародного права, потрібно забезпечити постійний моніторинг ефективності впроваджуваних антикорупційних заходів.

Консолідація усіх законодавчих актів, якими регламентуються проведення антикорупційних заходів спеціальними державними суб'єктами, задля виключення дублювання функцій у сфері запобігання корупції. Крім того, зважаючи на низьку ефективність існуючих антикорупційних органів, актуальним є питання створення єдиного органу, який був би незалежним від усіх гілок влади і виконував функції усіх цих органів [45, с. 67].

Реформування законодавства в сфері виборів – необхідно врегулювати процес фінансування політичних партій та рухів і його прозорість, впровадити аудит їх поточної і передвиборчої звітності, передбачити у законодавстві норми стосовно виникнення конфлікту інтересів у політиків з виборними посадами.

Провести реформування законодавства України щодо публічної служби щодо удосконалення механізму протидії корупційним діям. Нагальною потребою є реформування державної служби, удосконалення механізму протидії корупції та посилення ролі громадських інститутів у процесі запобігання корупції.

В Україні необхідно врегулювати питання лобізму через тісний зв'язок бізнесу і владних структур. Для формування ефективного механізму правового забезпечення боротьби корупції слід прийняти окремий закон щодо питання лобізму. Цим законом повинна бути чітко врегульована сама процедура лобіювання, на законодавчому рівні дано визначення поняттю лобізму і окреслено коло суб'єктів, які мають право займатися лобізмом.

Для покращення прозорості щодо протидії корупції у державних органах необхідно забезпечити запровадження стандартів доступу до публічної інформації у формі «відкритих даних», посилення прозорості діяльності державних підприємств у видобувній галузі, будівельному секторі, Індексі відкритості бюджету.

Урегулювання питання стосовно правового забезпечення розшуку і конфіскації майна, яке здобуто шляхом здійснення корупційних дій. Наразі врегулювання процесу конфіскації майна осіб, що ухиляються від правосуддя чи яке отримане в результаті злочинної діяльності. Це вимагає внесення змін до діючого кримінального і кримінально-процесуального законодавства [45, с. 69].

Впровадження ефективних правових заходів судової реформи в Україні відповідно з метою підвищення ефективності організації судової влади та інститутів правосуддя, зміцнення довіри до них суспільства.

Створення системи підготовки кадрів у сфері антикорупційної діяльності. Для цього необхідно впровадження спеціалізації «Антикорупційна діяльність», що дасть можливість випускникам вишів обіймати посади у антикорупційних органах.

Запровадження комплексної національної програми стосовно неприйняття корупції в українському суспільстві. Мова йде про усестороннє інформування і навчання населення України відносно протидії корупційним діям й формування захисного імунітету до її проявів.

Удосконалення заходів проведення антикорупційної експертизи. Розробка і впровадження методології, рекомендації стосовно її здійснення для юридичних осіб. Розробка і впровадження типової антикорупційної програми для юридичних осіб.

Формування та реалізації сучасних, дієвих механізмів електронного декларування, невідворотність його запровадження у систему державного управління.

Цей перелік заходів щодо удосконалення антикорупційного законодавства в Україні звичайно не є вичерпним, проте їх запровадження дозволить суттєво покращити існуючу антикорупційну політику в Україні. Крім того, ці заходи будуть сприяти гармонізації національного антикорупційного законодавства до законодавства європейських країн для запровадження їх досвіду.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз зарубіжного досвіду здійснення антикорупційної діяльності дозволяє зробити висновок, що українській владі необхідно в першу чергу розробити єдину державну політику в сфері протидії корупції, яка має чітко окреслювати державні, політичні, економічні, соціальні та правові заходи; забезпечення незалежної роботи судових органів влади; проводити роботу з населенням по зміні відношення до корупції у суспільстві.

Запропоновано напрями удосконалення антикорупційного законодавства України: реформування законодавства (у сфері виборів, публічної служби) щодо удосконалення механізму протидії корупційним діям, врегулювати питання лобізму, впровадження ефективних правових заходів щодо судової реформи, запровадження комплексної національної програми стосовно неприйняття корупції в українському суспільстві.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного у кваліфікаційній роботі дослідження нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності в Україні можна зробити такі висновки.

1. На основі аналізу наукових праць вітчизняних фахівців (А. Карасевич, М. Мельник, Є. Невмержицький, А. Петренко, І. Пиголенко, та інші), а також положень законодавства України з'ясовано, що під антикорупційною діяльністю слід розуміти діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка спрямована на реалізацію державної антикорупційної політики, включає політичні, організаційні, правові, фінансові, ідеологічні й психологічні засоби, направлені на виявлення, розслідування та припинення корупційних діянь чи інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, їхня профілактика, притягнення винних до відповідальності, відновлення законних прав й інтересів юридичних та фізичних осіб.

Обґрунтовано, що ключовим джерелом ефективної реалізації антикорупційної діяльності є її нормативно-правове забезпечення, повнота та якість законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини з питань корупції, механізмів їхнього застосування.

2. За результатами аналізу законодавчої бази України з питань запобігання та протидії корупції встановлено, що нормативно-правова основа антикорупційної діяльності на сьогодні представлена достатньо розгалуженою сукупністю нормативно-правових актів міжнародного, національного та відомчого рівня. Наразі в Україні налічується понад 100 нормативних актів, які направлені на вирішення проблеми запобігання і протидії корупції, які умовно можна розділити на такі групи:

- нормативно-правові акти загального характеру: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Цивільна та Кримінальна конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, Конституція України;

- нормативно-правові акти з питань формування та реалізації антикорупційної політики: закони України «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки»;

- нормативно-правові акти з питань функціонування суб'єктів антикорупційної діяльності: закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», тощо;

- нормативно-правові акти з питань встановлення відповідальності за корупційні правопорушення: Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші.

Обґрунтовано, що попри наявність значної кількості законодавчих актів та інших документів, система нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності залишається недосконалою й недостатньо ефективною з огляду на високий рівень корумпованості українського суспільства. Зокрема, це підтверджується низьким Індексом сприйняття корупції. Так, за даними 2020 р. Україна отримала лише 33 бали із можливих 100 та займає у рейтингу з 180 країн світу лише 117 місце на рівні з такими країнами як, наприклад, Єгипет, Непал, Замбія. Відповідно акцентовано на необхідності виявлення прогалин нормативно-правового поля запобігання та протидії корупції в Україні, перш за все, в частині інституційного механізму антикорупційної діяльності.

3. Встановлено, що в країні на законодавчому рівні постійно відбувається процес формування та удосконалення інституційного механізму антикорупційної діяльності. Виявлено, що система суб'єктів антикорупційної діяльності містить сукупність органів державної влади, які відповідно до норм законодавства є важливими ланками державного апарату, кожна з яких виконує власні, специфічні функції у сфері запобігання та протидії корупції. Для забезпечення в Україні ефективної боротьби з корупцією були створені різні інституції, до яких відносяться: органи прокуратури і Національної поліції, Національна рада з питань антикорупційної політики, Національне

антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Спеціалізована антикорупційна прокуратура України, Вищий антикорупційний суд, Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України.

Водночас доведено, що діяльність новостворених антикорупційних інституцій залишається недостатньо ефективною. Важливим недоліком в їхній роботі є відсутність нормативного визначення чіткого механізму міжвідомчої координації, системного та ефективного застосування усіх наявних ресурсів та засобів контролюючих, правоохоронних, податкових, фінансових, митних органів, потенціалу громадянського суспільства у вирішенні проблемних питань подолання корупції.

4. Досліджено проблеми правової регламентації діяльності основних суб'єктів державного контролю за додержанням антикорупційного законодавства, зокрема Національного агентства з питань запобігання корупції як спеціального центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної антикорупційної політики, Національного антикорупційного бюро України як центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, Спеціалізовану Антикорупційну прокуратуру як самостійного структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора. Продемонстровано необхідність оптимізації функцій відповідних суб'єктів антикорупційної політики, посилення їх політичної незалежності та інституційної спроможності, їхньої підзвітності і підконтрольності.

5. Дослідження практичного досвіду зарубіжних країн у сфері боротьби з корупцією показало, що окремим країнам світу вдалося створити ефективні механізми протидії цьому явищу. При цьому кожній країні властиві свої специфічні особливості нормативно-правового забезпечення запобігання та

протидії корупції. З урахуванням цих особливостей та позитивного досвіду обґрунтовано, що українській владі необхідно модернізувати державну політику у сфері протидії корупції, яка має чітко окреслювати державні, політичні, економічні, соціальні та правові заходи; забезпечити незалежну роботу судових органів влади; проводити роботу з населенням щодо зміни відношення до корупції у суспільстві. Таке посилення антикорупційних дій слугуватиме, до того ж, важливим фактором наближення військової перемоги, ефективної відбудови економіки України та її повноцінної інтеграції до Європейського Союзу.

6. Запропоновано пріоритетні напрями удосконалення антикорупційного законодавства України в сучасних умовах, до яких, перш за все, віднесено: реформування законодавства у сфері виборів; щодо функціонування публічної служби та посилення громадського контролю у цій сфері; законодавче врегулювання питання лобізму, взаємовідносин бізнесу і владних структур; впровадження ефективних правових заходів судової реформи в Україні; удосконалення заходів проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів. Підкреслено, що зазначені заходи не є вичерпними, проте сприятимуть гармонізації національного антикорупційного законодавства до законодавства Європейського Союзу та зниження рівня корумпованості суспільства.

Загалом результати проведеного дослідження дають змогу сформулювати практичні рекомендації органам публічної влади, передусім:

- внести зміни до Виборчого кодексу України, законів України «Про запобігання корупції», «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування»; Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;

- розробити законодавчі акти щодо реформування судової системи України, а також врегулювання питання лобізму;

- внести зміни до нормативно-правових актів щодо удосконалення процедури проведення антикорупційної експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Л. В. Корупція як чинник загрози національній безпеці. Л. В. Антонова, В. А. Абдуллаєв. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 12. С. 336-355
2. Артюшенко І. А. Корупція: причини масштабного проникнення у соціальноекономічну і політичну сферу українського суспільства (1990 – 2000 роки). І. А. Артюшенко. *Вісник аграрної історії*. 2019. Вип. 27-28. С. 139-145.
3. Бевзо Г. А. Корупція як негативне соціальне явище у сучасному глобалізованому суспільстві. Г. А. Бевзо, Д. М. Керечан, К. П. Луцька. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Юридичні науки*. 2021. № 11(2). С. 65-70.
4. Бондаренко О. С. Сутність поняття "корупція": легальний та доктринальний аспекти. О. С. Бондаренко. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 1. С. 154-170.
5. Боднарчук О. Скандинавський досвід у сфері боротьби з корупцією наприкладі Швеції, Фінляндії. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 279–284.
6. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : *Ін Юре*, 2014. 564 с
7. Вальчук Ю. В. Корупція як соціально-політичне явище: стан і тенденції корупції в Україні. Ю. В. Вальчук. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2020. № 3(2). С. 50-54.
8. Васильєва О. І. Корупція - одна з найактуальніших проблем сучасності. О. І. Васильєва, Н. В. Васильєва. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_6_3 (дата звернення: 10.05.2023).
9. Висоцька І.Б., Нагірна О.В., Силкін О.С. Економічні наслідки корупції в Україні. *Причорноморські економічні студії: науковий журнал*. 2019. Вип. 42. С. 182–188.

10. Волошенко А. В. Системна корупція: державні регуляторні імперативи протидії/ А. В. Волошенко. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_6_20 (дата звернення: 10.04.2023).

11. Герасименко Л. В. Гармонізація національного кримінального законодавства з міжнародною антикорупційною стратегією. Л. В. Герасименко, О. В. Тихонова. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2022. Вип. 55. С. 50-53.

12. Гугнін Е. Корупція, іллегітимність та зовнішній вплив: політичні чинники державної нестабільності. Е. Гугнін. *Грані*. 2020. Т. 23, № 8. С. 49-58.

13. Гуйван П. Д. Особливості антикорупційної діяльності: європейські оцінки. П. Д. Гуйван. *Право і суспільство*. 2019. № 1(2). С. 137-143.

14. Жовнірчик Я. Ф. Корупція як одна з перешкод у формуванні професійної культури публічних службовців. Я. Ф. Жовнірчик, С. П. Тимофеев. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 16. С. 466-496

15. Жулковський В. В. Аналіз законодавчого регулювання юридичної відповідальності за порушення антикорупційного законодавства в зарубіжних країнах. В. В. Жулковський, П. Г. Ковальська, О. В. Малінковська. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія : Право. 2021. № 3. С. 18-30.

16. Зубкова Л. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 34–45.

17. Євсюков О. П. Корупція та інші виклики соціально-економічній безпеці України. О. П. Євсюков. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Вип. 5. С. 5-7.

18. Ємельянов В. М., Антонова Л. В., Івашова Л. М. Адміністративно-правові засади функціонування антикорупційного суду: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 16. С. 314-336.

19. Калугіна І. О. Суб'єкти формування, реалізації та забезпечення антикорупційної правової політики в Україні. І. О. Калугіна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2021. Вип. 51. С. 19-24.

20. Карасевич А.О., Шачковська Л.С. Політологічна енциклопедія : навч. Посібник. Умань : *ФОП Жовтий О.О.*, 2016. 768 с.

21. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.05.2023).

22. Користін О. Є. Посполітак А. І. Загальні підходи до визначення корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 170–176.

23. Кофанов А. В. Корупція у сфері державного управління і економіки України: сучасний стан і трансформація. А. В. Кофанов, Н. В. Павловська, М. Й. Кулик, Ю. В. Терещенко, Г. О. Стрілець. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66.- С. 341-353.

24. Кравчук М. В., Петровська І. І. Основні напрямки антикорупційної діяльності в Україні та їх правове регулювання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2. С. 49–56.

25. Легін А.В. Національне антикорупційне бюро України: структура, повноваження та функції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 54. С. 160–163.

26. Легка О. В. Корупція як асоціальний феномен сучасного суспільства України: кримінально - правовий аспект. О. В. Легка, В. А. Верменич. *Право і суспільство*. 2019. № 6(2). С. 162-167.

27. Маркеєва О. Д. Подолання корупції в Україні: проблемні питання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 18. С. 142–152.

28. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : *Атіка*, 2001. 304 с

29. Мельник О.Г. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 32–35.

30. Мельченко В. І. Основні наукові підходи тлумачення поняття корупція. В. І. Мельченко, Ю. В. Деркаченко. *Молодий вчений*. 2021. № 3(2). С. 290-295.

31. Миндреску Ю. О. Антикорупційна політика Румунії: результати, перспективи та досвід для України. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2021. Т. 9. С. 144-158

32. Нагорна А.М. Диференціація доходів населення та економічне зростання в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 35. С. 343–349.

33. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. Є. В. Невмержицький. К. : *КНТ*, 2008. 368 с.

34. Новак А.М. Формування та реалізація національної антикорупційної політики в умовах глобалізації: сучасні виклики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. № 2. С.35-41.

35. Новак А. М. Теоретико-методологічні засади формування базових принципів національної антикорупційної політики: постановка наукового завдання. А. М. Новак. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Вип. 4. С. 15-19.

36. Пархоменко-Куцевіл О. І. Проблеми формування та розвитку Вищого антикорупційного суду України. О. І. Пархоменко-Куцевіл. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2022. Вип. 1. С. 85-101.

37. Пархоменко-Куцевіл О. І., Сімак С. В., Канан Аюб К. М. Інституційна розбудова антикорупційних органів державної влади: національний та закордонний досвід: монографія. Кам'янець-Подільський : *ТОВ «Друкарня "Рута"»*, 2021. 200 с.

38. Петренко А. О. Причини та шляхи запобігання корупції в Україні. Економіко-правовий розвиток сучасної України : матер. III Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених (22-23 листоп. 2013 р., м. Одеса); Національн. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : *Фенікс*, 2013. С. 410–412.

39. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. праць. 2009. № 4. С. 113–121.

40. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (дата звернення: 04.05.2023).

41. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII / Верховна Рада України (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

42. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України № 808/2014. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text> (дата звернення: 04.05.2023).

43. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII / Верховна Рада України (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

44. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора: Наказ Офісу Генерального прокурора №125 від 05.03.2020 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

45. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 8–9 грудня 2022 року). Київ. 2022. 383 с.

46. Рибалкін А. О. Політична корупція як загроза національній безпеці України. А. О. Рибалкін, М. В. Тараніна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 41-46.
47. Родченко С. С., Говоруха К. В.. Корупція як загроза економічній безпеці національної економіки. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2020. Вип. 3. С. 36-42.
48. Руденко О. М. Лобіювання – політична корупція чи суспільний компроміс. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 2. С. 77-83.
49. Семчук Н. О. Політична корупція як комплексне політико-правове явище. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 5. С. 108-114.
50. Стець О. М. Механізм антикорупційного декларування в діяльності державних службовців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Вип. 45. С. 44-47.
51. Удовика Л.Г. Антикорупційна складова частина у розвитку правової системи України. *Вісник Запорізького національного університету: Юридичні науки*. 36. наук. пр. 2020. № 1. С. 180–188
52. Хабарова Т.В. Зарубіжний досвід запобігання корупції. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. Випуск 27. 2019. С. 72–77
53. Христич І. О. Проблеми дослідження корупції у приватній сфері України. І. О. Христич. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2019 : альманах наукових досліджень*, за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. – Миколаїв : СПД Румянцева Г. В., 2019. – С. 85-91.
54. Швидкий Я.Ю. Зарубіжний досвід протидії корупції та можливості та можливості його імплементації в Україні. *Експерт*. № 1 (7). 2020. У С. 219–227.
55. Шпак Ю. В. Корупція в публічному управлінні як перепона переходу суспільства до Індустрії 4.0. Ю. В. Шпак, І. О. Драган. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 16. С. 610-625.

56. Ярмиш О., Мельник Р. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 144–155.

57. Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL:<https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk> (дата звернення: 15.05.2023)

58. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua> (дата звернення: 14.05.2023).

59. Офіційний сайт Transparency International. Corruption Perceptions Index 2020. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020> (дата звернення: 11.05.2023).

60. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL:<https://nabu.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2023).

61. Офіційний сайт Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів URL: <https://arma.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2023).

62. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 10.05.2023).